

Bibliografie. Metodologia cercetării bibliografice

Abordare evolutivă a bibliografiei românești

Dr. Cristina Popescu

Catedra de Științele Informării și Documentării,
Facultatea de Litere, Universitatea din București
E-mail: cristinapopescu07@yahoo.fr

Dr. Cristina Popescu este lector la Catedra de Științele Informării și Documentării de la Facultatea de Litere a Universității din București. Predă cursuri de biblioteconomie și bibliografie și este interesată de studierea feed-back-ului informațional pe care îl presupune diversitatea de servicii – atât tradiționale cât și electronice – oferite beneficiarilor de către structurile infodocumentare.

Rezumat

Autonomia, impusă de cunoștințele acumulate de-a lungul timpului, la început progresiv, apoi exponențial, în memoria de nemăsurat a umanității a provocat întotdeauna dorința de sistematizare ordonată a informațiilor despre acestea. Și în spațiul românesc, debutând de la primele manifestări ale culturii scrise, necesitatea de bibliografie s-a amplificat perpetuu, a cunoscut teoretizări și standardizări, ca urmare a creșterii producției de documente, dar și a gradului de complexitate și de diversitate a intereselor de cunoaștere ale omului și societății.

Cuvinte cheie: Istoria bibliografiei, Bibliografie, Cultură, Informație, Bibliotecă, Internet, România

Apariția și evoluția bibliografiilor în țara noastră, până la conceperea propriu-zisă a unui sistem bibliografic, reflectă contextul istoric și cultural al epocii.

Cercetările mai vechi și cele contemporane cu privire la istoria culturii românești subliniază existența patrimoniului de carte, dobândit și conservat de-a lungul secolelor în bibliotecile românești. Astfel, „*structura de ansamblu a celor mai vechi și reprezentative biblioteci din perioada de început a teaurizării înțelepciunii umane în memoria colectivă a acestora*”

este relevantă în colecțiile cărțurilor: Luca Stroici, Petru Șchiopu, Grigore Ureche, Udriște Năsturel, Miron Costin, Constantin Cantacuzino, Dimitrie Cantemir, Constantin Brâncoveanu, Constantin Mavrocordat, etc.” (1)

Referindu-se la „perioada patriarhală a culturii noastre” (2), Nicolae Georgescu-Tistiu ne introduce în atmosfera „bibliotecii orale sau folclorice ce reprezintă prototipul de bibliotecă străveche, de dinaintea celor cunoscute în jurul mănăstirilor.” (3)

În contextul culturii medievale, ansamblul general al bibliotecilor din țările române este reflectat în imaginea specifică a bibliotecilor episcopilor, mănăstirilor și ale domnitorilor, care s-au dezvoltat pe lângă mănăstirile de la Mărgineni, Cozia, Polovraci, Hurez (4), Bistrița, Văcărești, ca și pe lângă episcopiile de Argeș și Râmnic.

Din perspectiva definirii conceptuale, bibliografia desemna, la început, liste, inventare, cataloage sau repertorii de cărți, având preponderent un caracter de evidență și înregistrare a cărților. Aceste structuri sunt convergente cu cele europene: „în istoria culturii și civilizației românești regăsim o evoluție sincronă cu cea europeană, în privința genezei bibliografiilor. Astfel, forme incipiente ale bibliografiilor sunt reprezentate prin cataloagele de bibliotecă, tipografii și librării.” (5)

Secolul al XVII-lea este reprezentativ pentru apariția cataloagelor întocmite de bibliotecari, oameni de cultură, cunoscători în detaliu ai importanței demersului bibliografic într-o perioadă de indubitabilă efervescență culturală.

Impresionanta colecție particulară a lui Constantin Cantacuzino a beneficiat de realizarea celui dintâi catalog de bibliotecă în limba română, în anul 1667, care înregistra cărțile cumpărate de stolnic în Italia, pe vremea când se afla la studii la Padova. Ulterior, acesta i-a adăugat catalogului și un supliment în limba italiană: *Summario delli miei libri*. (6)

Catalogul Bibliotecii Stolnicului Constantin Cantacuzino (7) de la Mărgineni, întocmit de Nicolae de Porta, reflectă colecțiile de publicații care au constituit, în principal, patrimoniul documentar al domnitorului în perimetrul preocupărilor sale: istorie, religie, filozofie, arheologie, politică.

Catalogul bibliotecii de la Hurez a lui Constantin Brâncoveanu, realizat de I. Eliade în lucrarea *Biblioteca de la Hurez a lui Constantin Brâncoveanu* – descoperită de Al. Odobescu și cercetată de N. Iorga –, a fost considerat ca un simbol al unei adevărate „monarhii culturale”. (8) Lucrarea avea „un catalog redactat de revizorul școlar al județului Vâlcea, I. Eliade, la data de 1 mai 1865 și cuprindea 425 volume (manuscrise și tipărituri) în limbile greacă, latină, italiană, arabă și georgiană.” (9)

Reținem, pentru sec. al XIX-lea, cataloagele unor biblioteci reprezentative care au configurația unor tipologii bibliografice.

Astfel, Catalogul Bibliotecii Colegiului Sf. Sava din 1836, atribuit lui Petrache Poenaru, realizat cu ocazia inventarierii fondurilor Bibliotecii Mitropoliei din București, configurează atributele unei bibliografii generale.

De asemenea, Catalogul Bibliotecii Academiei Mihăilene: „*Catalogue des livres de lecture de la bibliothèque de l'Académie*” (10), realizat în anul 1841 de către Dimitrie Gusti, primul bibliotecar al Academiei Mihăilene, prin descrierile complete de lucrări și organizarea acestora pe domenii, întrunește atributele unor bibliografii specializate.

Într-o succesiune cronologică, pot fi enumerate și *Catalogul completării Bibliotecii din Iași*, elaborat de B. P. Hasdeu; *Catalogul Bibliotecii Astra*, redactat de Nicolae Toganu în 1895; *Catalogul alfabetic de cărțile aflate în Biblioteca Centrală*, întocmit de Ion C. Gârleanu; *Catalogue des livres A. O.* al lui Alexandru Odobescu; *Catalogul Bibliotecii Academiei etc.*

Menționarea și prezentarea câtorva dintre cataloagele de bibliotecă din perioada de început a bibliologiei românești – perioadă de indubitabilă efervescentă culturală – însoțite de unele considerații susțin și argumentează ideea că „*geneza bibliografiei este indisolubil legată de primele cataloage de bibliotecă, deoarece și acestea reprezintă, în principal, liste de cărți structurate pe diferite criterii cu scopul de a reflecta fondul de cărți, de a informa, comunica și valorifica propriile colecții de publicații.*” (11)

În contextul analizei pluralității reprezentărilor cataloagelor ca forme incipiente de bibliografii se situează și cataloagele de librării și de tipografii. Cataloagele de librării, în pofida aspectului și destinației comerciale, conțin și elemente semnificative de comunicare bibliografică. De altfel, ele reprezintă importante izvoare bibliografice pentru cercetare și, nu în ultimul rând, pentru elaborarea unor lucrări cu privire la istoria culturii și civilizației românești.

Profesorul Nicolae Georgescu-Tistu, în „*Bibliografia literară română*” (12), a întreprins și un studiu analitic al cataloagelor de librării.

Enumerarea și foarte succinta prezentare a unora dintre cele mai reprezentative cataloage de librării relevă faptul că acestea cumulează caracteristicile unor bibliografii: sunt de semnalare, descrierile lor respectă normele metodologice ale momentului elaborării, sunt structurate tematic. Astfel, ele pun la dispoziție structura și cantitatea informațională ale unor bibliografii de specialitate, recurgând la criterii de clasificare rămase actuale: alfabetic, cronologic, sistematic.

Așadar, se poate constata cu ușurință că acest tip de cataloage au fost, practic, formele premergătoare ale bibliografiilor. Ele au avut un pregnant rol de semnalare curentă, devenind, în timp, surse informaționale retrospective.

Cataloagele de biblioteci, librării și tipografii fac parte intrinsecă din poligeneza bibliografiilor românești și reprezintă premisele apariției primelor structuri destinate informării bibliografice.

Se poate deci considera că evoluția bibliografiei din perspectiva constituirii, elaborării și valorificării sale se află într-o permanentă interdependență cu mediul socio-cultural încercând să răspundă în mod constant așteptărilor cititorilor și ale cercetătorilor din diverse domenii.

Pentru spațiul românesc există un consens al investigațiilor de specialitate care a stabilit că primele lucrări bibliografice românești aparțin lui Vasilie Popp, Dimitrie Iarcu, Alexandru Pop și Gheorghe Popescu.

După lucrarea *Disertație despre tipografiile românești în Transilvania și învecinatele Țări de la începutul lor până la vremile noastre* (1838), tipărită la Sibiu de doctorul ardelean Vasilie Popp considerat părintele bibliografiei românești, și cea a marelui erudit de la Blaj, Timotei Cipariu, intitulată *Crestomația sau Annalecte literare din cărțile mai vechi și noi românești, tipărite și manuscrise, începând de la secolul XVI până la secolul XIX* (1858), care conținea o listă a cărților cunoscute lui, a fost publicată lucrarea lui Dimitrie Iarcu „*Analele bibliografice române*”, care, în opinia lui Ioachim Crăciun (13), deși a avut drept model lucrările celor doi antecesorii ai săi, nu s-a putut totuși ridica deasupra încercărilor acestora nici ca exactitate și nici ca pricepere științifică.

Trebuie specificat, însă, faptul că Ion Mușlea și, mai târziu, Barbu Theodorescu s-au situat pe aceeași poziție critică precum Ioachim Crăciun spre deosebire de alții, printre care și Nicolae Georgescu-Tistu, care i-au refuzat acest merit lui Vasilie Popp, atribuindu-i-l lui Dimitrie Iarcu.

Așadar, în unele tratate românești de bibliografie, Vasilie Popp este considerat primul bibliograf român – în timp ce alte tratate îl consideră părinte al bibliografiei românești pe Dimitrie Iarcu, cu ale sale „*Anale bibliografice române*”.

Lucrarea lui Cipariu, „*Crestomație sau Annalecte literare din cărțile mai vechi și noi românești, tipărite și manuscrise, începând de la secolul XVI până la XIX, cu notițe literare, adunate și alese de...*”, Blaj, 1858, se află într-o strânsă legătură cu lucrarea anterior menționată, deoarece Popp se folosea de niște însemnări provenite de la Cipariu pentru elaborarea lucrării sale, iar Cipariu, la rândul său, a supus propriei analize lucrarea lui Popp.

Meritul de pionierat al lui Popp nu poate fi contestat, dar Cipariu a adus un sprijin substanțial, în special în privința rigorii în sistematizarea conținutului informațional al publicațiilor și prin exactitatea notițelor descriptive, deoarece cunoștințele bibliografice ale lui Vasile Popp erau inferioare celor ale învățatului blăjean. (14)

Deși Cipariu(15) a realizat o bibliografie analitică a istoriei literaturii române, cuprinzând ample extrase din cărțile cercetate de savantul de la Blaj, *Crestomația* este ea însăși o lucrare a cărei tipologie este disputată, întrucât este considerată de unii ca operă bibliografică de alții ca antologie.

În 1865, Dimitrie Iarcu (16) a publicat, la București, *Anale bibliografice române. Repertoriu cronologic sau catalog general de cărți române imprimate la noi între 1550–1865* (București, Imprimeria Statului, 120 p.). Motivația și scopul acestei bibliografii sunt explicate de Dimitrie Iarcu în „*Precuvântare*”, mărturisind că ideea alcătuirii acestei bibliografii i-a fost inspirată de înaintașii săi Timotei Cipariu și Vasile Popp. Deși el a beneficiat de avantajul unui material mai bogat, metoda de lucru a predecesorilor săi nu a fost depășită, însă.

Continuator al lui Iarcu a fost Gheorghe Popescu (17), istoric literar, cu lucrarea sa *Trei ani de literatură română. Indice bibliografic al cărților publicate românește în România sau de români între anii 1874, 1875, 1876, precedat de schițele bibliografice ale literaturii române din Macedonia* (București, Noua Tipografie a Laboratorilor Români, 1877), căreia i-a urmat *Șase ani de literatură română. Catalog general de cărți române publicate în Țară și Străinătate de la 1 ianuarie 1874 până la ultima, iulie 1879* (București, 1879, 76 p.) au reprezentat punerea în practică a intenției autorului de a realiza biobibliografii speciale de semnalare, selective și de recomandare cu privire la literatura română.

La Gheorghe Popescu apare, așadar, și ideea de „Românica”, pe care o întâlnim ulterior și în planul științific al *Bibliografiei românești vechi*. Titlurile semnalate au și schițe bibliografice ale scriitorilor, ceea ce le conferă ideea de biobibliografie.

Se impune în mod firesc și menționarea primei bibliografii speciale cu privire la periodice, elaborată în spațiul românesc, cu titlul *Bibliografia publicațiilor periodice și a celor publicate în limbi străine în România sau de români în străinătate: 1817–1887* (București, 1889, 161 p.), care aparține lui Alexandru Pop.

Bibliografiile enumerate și prezentate anterior au fost printre cele dintâi lucrări bibliografice, fapt ce poate justifica destul de numeroasele lipsuri și erori, descrieri bibliografice incomplete și un dezechilibru evident

între intenția de realizare și posibilitatea efectivă – în această fază incipientă-de a pune în practică metode și tehnici bibliografice. Ele rămân, însă, semnificative pentru momentul de început al bibliografiei românești.

În evoluția bibliografiei românești, tendința de realizare a unor bibliografii specializate și a unor biobibliografii de literatură română a debutat prin „*Crestomația sau Analectele literare din cărțile mai vechi și mai noi românești*” (Blaj, 1858), elaborată de Timotei Cipariu, dar a fost continuată ca idee prin „*Contribuție la bibliografia românească. Istoria literaturii române. Texte și autori, 1500–1925*” (București, 1928) și „*Indicațiuni bibliografice pentru literatura română de la cele mai vechi lucrări până în 1913*” (București, 1914), lucrări ce aparțin prof. Gheorghe Adamescu, care „*printr-o amplă și detaliată investigație bibliologică și printr-o structură relevantă, a conceput și elaborat o biobibliografie a literaturii române vechi și moderne*” (18), din dorința de a cuprinde întreaga istorie a literaturii române structurată pe aceste două mari perioade literare, începând de la 1500 până la 1920.

Trebuie menționat însă faptul că, în evoluția bibliografiilor românești, de la acel moment, au început să apară și au devenit din ce în ce mai pregnante, pe lângă lucrările bibliografice generale, bibliografiile analitice, dar și indicii de revistă, ca tipologii speciale.

Bibliografiile românești s-au constituit și s-au dezvoltat datorită interesului manifestat de oamenii de cultură români dedicați studiului și cercetărilor aprofundate, care au avut drept rezultat și identificarea unor izvoare bibliografice esențiale pentru istoria, cultura și civilizația românească, folosindu-se de o diversitate de tipuri și metode de elaborare a bibliografiilor, marcate, însă, uneori, de inerentele „eșecuri” ale începuturilor.

În prezent, cantitatea imensă de informații, privită în primul rând ca o acumulare de date, nu pare să îngrijoreze omenirea pe cât o face accesul rapid la informația deja produsă, regăsirea facilă a acesteia ca rod al sistematizării.

Sursele de informare, în mod special cele primare, au devenit extrem de variate în această epocă eminentă informațională. Cele mai moderne, de tipul Internetului, folosite corect și în urma filtrării informațiilor neesențiale și a redundanțelor, pot avea o reală utilitate. Receptată ca fiind „*tradiționalistă*” și uneori desuetă, lectura de specialitate ar trebui să aibă un loc aparte în pregătirea profesională, dacă ne dorim cu adevărat performanțe mai largi pentru specialiștii noștri, rămânând, totuși, cea mai răspândită și uzitată sursă de informare.

Chiar dacă suporturile informaționale – atât pentru documentele primare cât și pentru cele secundare, în mod deosebit bibliografiile – pot fi atât tradiționale cât și ultramoderne, informația difuzată, dacă este furnizată la timp și pusă în valoare corespunzător, se poate dovedi extrem de eficientă.

Numărul coplesitor al surselor de informare, interesul utilizatorilor pentru anumite subiecte, necesitatea obținerii informațiilor într-un timp scurt, pe de o parte, iar, pe de altă parte, apariția sistemelor informaționale electronice – care a extins considerabil posibilitățile de regăsire și obținere rapidă de către utilizator a informației necesare, chiar în text integral, dintr-o mulțime de biblioteci – vin să confirme ideea că viitorul bibliotecilor nu mai constă doar în a acumula cât mai multe fonduri, ci și în a asigura accesul la cât mai multe informații, pe modelul bibliotecii virtuale.

Odată cu dezvoltarea exponențială a informaticii și a noilor tehnologii de informare și comunicare, modelului clasic de transmitere a informațiilor i s-a adăugat unul nou, numit cel modern. Principalele modalități de comunicare ale sistemului tradițional au fost influențate de dezvoltarea rețelelor și mai ales a Internetului, la diferitele sale niveluri, în funcție de domeniu.

Bibliotecile, ca principal depozitar și furnizor de informații al societății care stochează și diseminează informațiile la nivel micro și macrosocial, nu reușesc să stăpânească acest ansamblu informațional și să asigure, în același timp, o satisfacere rapidă și eficientă a cererilor de informare, reale și potențiale. În fața acestei adevărate explozii informaționale, bibliotecile sunt nevoite să constate o înrăutățire a situației lor bugetare, din cauza discrepanței între creșterea exponențială a numărului de documente care ar fi de dorit și necesar de achiziționat și alocarea fondurilor destinate acestui scop.

În particular, bibliotecile universitare au un rol de orientare, studiu, cercetare și semnalare bibliografică și documentară. Publicul acestora este constituit din studenți, cadre didactice, cercetători, iar solicitările de informare depind și de gradul de specializare al fiecărei categorii de cititori. Studenții din primul ciclu universitar solicită cu precădere lucrări de referință, de tipul: enciclopediilor, dicționarelor, ghidurilor pentru inițiere bibliografică, lucrări de studiu, precum: tratatele importante, sintezele colective, manuale, texte literare, periodice specializate și de cultură generală și, desigur, documentația specifică domeniilor supuse studiului.

Cerința de informare este multiplă, iar biblioteca trebuie să fie aptă să furnizeze fiecărui utilizator informația de care are nevoie, în forma pe care acesta o dorește.

Biblioteca specializată vine și ea în întâmpinarea necesității acute și permanente de informare bibliografică. Se poate afirma că această bibliotecă reprezintă o colecție structurată de documente ce slujesc în mod direct și eficient un anumit segment de cititori cărora trebuie să le furnizeze informarea bibliografică solicitată, din perspectiva intereselor lor de cercetare.

Astfel, beneficiarul dobândește certitudinea ghidării investigațiilor sale spre ținta ce și-a propus-o prin demersul pe care îl întreprinde. Așadar, informațiile furnizate trebuie să fie pertinente și competitive într-un cadru compatibil cu noile exigențe ale lumii informaționale de azi.

Referințe bibliografice

- (1) NICULESCU, Zenovia. *Geneza clasificării de bibliotecă*. București: ABBPR, 1996, pp. 55–56.
- (2) PANAITESCU, P. P. *Interpretări românești*. București: Editura Enciclopedică, 1994, p. 28.
- (3) GEORGESCU-TISTU, N. *Cartea și bibliotecile: studii de bibliologie*. București: Editura Științifică, 1972, p. 188.
- (4) Cf.: IORGA, N. Vechile biblioteci românești sau ce se cetia odinioară în țările noastre. În: *Floarea darurilor*, 1907, nr. 1, p. 65.
- (5) NICULESCU, Zenovia. *Bibliografii speciale: curs universitar*. București: ABBPR, 1999, p. 79.
- (6) Cf.: BULUȚĂ, Gheorghe. *Civilizația bibliotecilor*. București: Editura Enciclopedică, 1998, p. 154.
- (7) Cf.: NICULESCU, Zenovia. *Op. cit.*, p. 79.
- (8) Vezi: IORGA, N. *Istoria românilor*. Vol. 6. București: [s.n.], 1938, p. 398.
- (9) DIMA-DRĂGAN C. *Exlibris*. București: Litera, 1973, p. 158.
- (10) Cf.: NICULESCU, Zenovia. *Op. cit.*, p. 82.
- (11) *Ibidem*, p. 84.
- (12) Cf.: GEORGESCU-TISTU, Nicolae. *Bibliografia literară română*. București: Imprimeriile Statului, 1932, pp. 65–82.
- (13) Conf.: CRĂCIUN, Ioachim. *Bibliografia la români: o încercare de bibliografie a bibliografiilor românești*. București: Cartea Românească, 1928, pp. 12–13.
- (14) Cf.: CURTICEANU, Doina. Timotei Cipariu și bibliologia. În: *Biblioteca și cercetarea*, II, 1980, p. 10–25.
- (15) Cf.: NICULESCU, Zenovia. *Op. cit.*, p. 88.
- (16) *Ibidem*, p. 89.
- (17) Cf.: GEORGESCU - TISTU, N. *Op. cit.*, pp. 55–56.
- (18) NICULESCU, Zenovia. *Op. cit.*, p. 90.